

STRUČNI RAD

Tržišne karakteristike i ekonomski značaj proizvodnje i prerada mlijeka u Republici Makedoniji

Katerina Bojkovska

Univerzitet "Sv. Kliment Ohridski", Fakultet biotehničkih nauka, Partizanska bb, Bitola, Republika Makedonija (katerina_petkovska_bt@yahoo.com)

Sažetak

Mljekarska industrija predstavlja značajan poljoprivredni sektor u svakoj svjetskoj ekonomiji. Mlijeko i mliječni proizvodi su važan dio u svakodnevnoj ljudskoj prehrani, od strateškog su značaja za svaku državu pa se razvoju ovog sektora daje prioritet. Proizvodnja mlijeka i mliječnih proizvoda je tijesno povezana s brojnim stanjem i strukturom stoke, koji ujedno predstavljaju i osnovni čimbenik razvoja proizvodnje mlijeka u svakoj zemlji. Najveći dio proizvodnje mlijeka u Republici Makedoniji je koncentriran kod malih individualnih poljoprivrednih proizvođača - farmera koji imaju slabu financijsku sposobnost i nedostatka znanja u području suvremene proizvodnje mlijeka što na kraju rezultira nižom proizvodnjom i nedovoljnom kvalitetom sirovina. Od njih se otkupljuje 50% od ukupne proizvodnje, a ostatak proizvedenog mlijeka troši se na obiteljskim gospodarstvima (kroz naturalnu potrošnju članova kućanstva i za prehranu stoke), odnosno prodaje na seljačkim tržnicama, kao svježe ili prerađeno. Od prerađivačke industrije na tržištu, dominira jedna velika mljekara, brojni kapaciteti manje veličine i preko pedesetak prerađivača s mnogo malih pogona koji sa svojim kapacitetima ne zadovoljavaju lokalno tržište.

Ključne reči: proizvodnja mlijeka, prerada mlijeka, obiteljsko gospodarstvo.

Uvod

Proizvodnja mlijeka karakterizira složena proizvodnja kao rezultat specifičnijih osobina mlijeka. Kravlje mlijeko je najznačajnija vrsta mlijeka, s udjelom od oko 80% u ukupnoj proizvodnji mlijeka u Republici Makedoniji u 2008. godini. Dominantan dio proizvodnje (oko 92%) kravljeg mlijeka, kao i proizvodnja ovčijeg (oko 97%) i kozijeg mlijeka (99%) u Republici Makedoniji koncentrirana je u privatnom sektoru, odnosno na obiteljskim gospodarstvima. Udio poljoprivrednih poduzeća i zadruga (društveni sektor) u ukupnoj proizvodnji mlijeka se konstantno smanjuje (sa 10,5% u 2000. godini na oko 5,5% u 2008. godinu). Republika Makedonija raspolaže s jednim velikim prerađivačkim kapacitetom. Na tržištu se javljaju brojni manji kapaciteti od pedesetak prerađivača s mnogo malih pogona koji sa svojim kapacitetima ne mogu zadovoljavati ni lokalna tržišta. Mlijeko značajno sudjeluje u vrijednosti bruto poljoprivrednog proizvoda, a industrija mlijeka i mliječnih proizvoda u formiranju BDP industrije prehrambenih proizvoda Republike Makedonije. Primarna proizvodnja i industrijske prerade mlijeka upošljavaju značajan kontingent stanovništva Republike Makedonije, a mlijeko i mliječne prerađevine predstavljaju značajne komponente uravnotežavanja trgovinske bilance zemlje.

Materijal i metode

Osnovni cilj ovog rada je sagledavanje osnovnih obilježja proizvodnje i industrijske prerade mlijeka kao i njihov doprinos gospodarskom razvoju Republike Makedonije u posljednoj deceniji, koja se odlikovala značajnijim društveno - ekonomskim promjenama. Kao osnovni izvori podataka korišteni su Statistički godišnjaci Državnog zavoda za statistiku Republike Makedonije, Godišnji poljoprivredni izvještaj Ministarstva poljoprivrede i šumarstva Republike Makedonije, kao i Nacionalna strategija za poljoprivredu i ruralni razvoj za period 2007-2013. godine Ministarstva poljoprivrede i

šumarstva Republike Makedonije. Tijekom ovog istraživanja, najčešće primjenjivana je deskriptivna tj. opisna metoda kojom se opisuje aktualno stanje u industriji mlijeka i mliječnih proizvoda Republike Makedonije, na temelju činjenica i podataka relevantnih institucija i podatci dobiveni terenskim ispitivanjem.

Rezultati i rasprava

Tržišne karakteristike proizvodnje i prerade mlijeka i mliječnih proizvoda u Republici Makedoniji

Goveda imaju veliki značaj u proizvodnji mlijeka i mliječnih proizvoda. Farme mliječnih krava rasprostranjene su na cijeloj teritoriji Republike Makedonije. Najveću koncentraciju ima u dolini rijeke Vardar, a glavne oblasti za mlijeko su Pelagonija na jugu, Polog u severo-zapadnom regionu i Kumanovo na sjeveru.

Tablica 1. Kretanje broja muznih krava na poljoprivrednim poduzećima i zadrugama i na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima (2005-2008. godine).

Godina	Broj muznih krava		Ukupan broj muznih krava
	Poljoprivredna poduzeća i zadruga	Individualna poljoprivredna gospodarstva	
2005	3 840	84 113	87 953
2006	3 777	90 207	93 984
2007	3 856	125 920	129 776
2008	3 736	126 146	129 882
Index (2008/05)	97,3	150	147,7

Izvor: Autor na osnova podataka Državnog zavoda za statistiku: Dokumentacijski materijali i Statistički izveštaji za period 2005-2008. godine/www.stat.gov.mk

Tablica 2. Proizvodnja i ponuda kravljeg i ovčjeg mlijeka u Republici Makedoniji od 2000-2008 godine

Godina	Ukupna proizvodnja mlijeka (kravlje i ovčje) u '000 lit	Udio proizvodnje mlijeka (%)	
		Individualna poljoprivredna gospodarstva	Poljoprivredna poduzeća i zadruga
2000	260 400	90,4	9,6
2001	248 390	90,6	9,4
2002	250 057	90,9	9,1
2003	243 999	91,5	8,5
2004	260 774	92,1	7,9
2005	246 164	91,7	8,3
2006	291 290	93,4	6,6
2007	409 179	95,0	5,0
2008	406 513	94,6	5,4
Index 2008/00	156	-	-

Izvor: Obračun autoru na osnova podataka Državni zavod za statistiku: dokumentacioni material i Statistički izveštaji za period 2000-2008 godine/www.stat.gov.mk

Najveći dio muznih krava nalazi se u vlasništvu individualnih poljoprivrednih gospodarstava i njihov broj raste iz godine u godinu. U 2008. godini broj muznih krava je povećan za 50 indeksnih poena u odnosu 2005. godinu, za razliku od poljoprivrednih poduzeća i zadruga gde se njihov broj smanjuje i u 2008. godini je za 2,7 indeksnih poena niži u odnosu sa 2005. godinu. Privatni farmeri posjeduju oko 97% od ukupnog broja mliječnih krava. Najveći dio poljoprivrednih farmi posjeduju 2-5 krava, međutim broj krava na specijaliziranim farmama

kreće se od 15 do 100 mliječnih krava i u stalnom je porastu¹. Karakteristično za ponudu mlijeka i mliječnih proizvoda u Republici Makedoniji je to što produktivnost muznih krava u ovoj zemlji je znatno niža. Nivo produktivnosti je za oko 3 puta niža u odnosu na razvijene zemlje. Ponuda na tržištu mlijeka u Republici Makedoniji obuhvaća domaću proizvodnju u koju ulazi ovčje i kravlje mlijeko i uvoz. Kozje mlijeko izgubilo je svoje mjesto na makedonskom tržištu, međutim polako zaživljuje korištenje kozijeg mlijeka u nekoliko vidova mliječnih preradevina i povećava se potražnja za kozjim mlijekom na tržištu.

U tablici 2. može se primijetiti kako se ukupna proizvodnja mlijeka znatno povećala u 2007. godine (za 59,2% u odnosu na 2006. godine) kao rezultat aktualnih stranih investicija u tom periodu u mliječarskom sektoru u Republici Makedoniji. Ove investicije omogućile su farmerima trajno rješenje njihovih problema oko mliječne krize iz prošle godine. Na taj način farmeri imaju sigurno tržište, fer otkupne cijene, dugoročnu suradnju, gotovinsku isplatu, povoljne kredite za nabavku laktofrizera, što je poticalo farmere da povećaju broj muznih krava što je dovelo do znatnog porasta proizvodnje mlijeka u 2007. u odnosu na 2006. godine. U 2008. godini zabilježeno je smanjenje (za oko 1,5% u odnosu na prethodne godine). Udio na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima u ukupnoj proizvodnji mlijeka svake se godine povećava. Tako je u 2007. godine povećanje iznosilo 95%. Kao rezultat procesa privatizacije u Republici Makedoniji udio poljoprivrednih poduzeća i zadruga posljednjih godina smanjio se na oko 5%. Oko 50% ukupne proizvodnje mlijeka isporučuje se mljekari. Najznačajniji proizvodi mliječarske industrije Republike Makedonije, koji čini blizu 80% ukupne proizvodnje su svježe mlijeko i svježe mliječne preradevine (jogurt, kiselo mlijeko, vrhnje itd.). U suštini, radi se o solidno opremljenim kapacitetima, s objektivno povoljnijim tržišnim položajem i dobrom tržišnom perspektivom. Kad se govori o cijeni mlijeka i mliječnih proizvoda u Republici Makedoniji treba se imati u vidu da cijene nisu u skladu s vrijednosti proizvodnje. Na cijene i na tržišni razvoj utječu više činilaca koji treba seriozno opservirati. Otkupna cijena sirovog mlijeka je relativno niža kao posljedica niže kvalitete sirovog mlijeka (niža masnoća, neizbalansirana prehrana dobitka, loši higijenski uvjeti u kojima se sirovo mlijeko proizvodi itd.). Što se tiče maloprodajnih cijena mlijeka i mliječnih proizvoda u periodu 2005-2008 godine, oni su relativno stabilniji. Neophodan je pristup od strane relevantnih institucija za zaštitu od određenih poremećaja koja mogu dovesti do tržišnih poremećenja s dalekosežnim posljedicama za razvoj domaće proizvodnje. Pored ponude, potražnja mlijeka i mliječnih proizvoda tretira se kao vrlo značajnija, složena i interesantna kategorija tržišnih odnosa, zato što njena funkcija i mehanizam omogućuju realizaciju tržišnu potrošnje t.j. zadovoljavaju se zahtjevi potrošača.

Prosječna godišnja potrošnja mlijeka i mliječnih proizvoda per capita za 2008. godine iznosila je 57 litara, 16 kilograma jogurta i vrhnja i 12 kilograma sira (uključujući sve vrste sireva). Potrošnja maslaca bilježi rast kao rezultat snižene cijene i ova potrošnja iznosila je 0.6 kilograma per capita u 2008. godini. Jogurt i svježe mlijeko su najtraženiji mliječni proizvodi u Republici Makedoniji². Prosječna godišnja potrošnja mlijeka i mliječnih proizvoda po domaćinstvu za 2006, 2007, i 2008 godinu prikazana je u tablici 3. U 2008. godine u odnosu na 2007. Zabilježena je povećana potrošnja drugih mliječnih proizvoda za 12%, kiselog mlijeka i jogurta za 11.5%, različitih vrsta sireva za 7,4% i mlijeka za 2,3%. To znači da u 2008. godini u Republici Makedoniji imamo povećanje potrošnje svih tipova mlijeka i mliječnih proizvoda. Analiza i usporedba potrošnje u 2008. u odnosu 2006. godine može se vidjeti da je potrošnja smanjena samo kod kiselog mlijeka i jogurta, a kod svih ostalih mliječnih proizvoda je povećana.

¹ Godišen zemjodolski izveštaj za 2004, Ministerstvo za zemjodolstvo, šumarstvo i vodostopanstvo na RM, Skopje, 2005. str. 167

² Godišen zemjodolski izveštaj za 2005, MZŠV na RM, MAFWE STRUCTURAL AND LEGAL REFORM, An EU funded project managed by the European Agency for Reconstruction, CD - ROM

Tablica 3. Prosječna godišnja potrošnja mlijeka i mliječnih proizvoda u Republici Makedoniji po domaćinstvu u naturalnim jedinicama u periodu 2006-2008. godine

Mlijeko i mliječni proizvodi	Kg/lit po domaćinstvo	2006	2007	2008	2008/2007
Mlijeko, slatko	Lit.	230,8	204,9	209,6	2,3
Mliječni proizvodi	kg	113,7	107,5	118,2	10,0
- Kiselo mlijeko i jogurt	kg	64,9	57,2	63,8	11,5
- Sirovi (sve vrste)	kg	41,4	42,0	45,1	7,4
- Drugi mliječni proizvodi	kg	7,4	8,3	9,3	12,0

Izvor: Državni statistički zavod Republike Makedonije: Statistički godišnjaci 2006-2008. godine

Makedonci su tradicionalni konzumenti mlijeka i mliječnih proizvoda, sa tendencijom blagog povećanja potrošnje zadnjih godina. Neke provedene ankete pokazuju da potrošači više preferiraju domaće proizvoda u odnosu uvozne. Sve ovo prethodno navedeno pokazuje da ponuda, potražnja i cijene predstavljaju najznačajnije tržišne karakteristike i zato je neophodna njihova temeljita analiza kako bi se utvrdio ekonomski značaj ove industrijske grane za razvoj privrede svake zemlje.

Ekonomski značaj proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda

Republika Makedonija raspolaže sa povoljnim klimatskim, topografskim i pedološkim karakteristikama za proizvodnju širokog asortimana poljoprivredno–prehrambenih proizvoda te zato opravdano nosi epitet - agrarna zemlja. Proizvodnja mlijeka i mliječnih proizvoda kao integralni dio agrokomplesa u Republici Makedoniji ima vrlo značajno mjesto kako u razvoju ukupne privrede države, tako i u svjetskom razmjeni. Mlijekarska industrija predstavlja veoma značajan poljoprivredni sektor za svaku svjetsku ekonomiju. Razvoj mlijekarske industrije, sa svojom ekonomskom i poduzetničkom moći, potiče veći razvoj savremene mlijekarske proizvodnje i razvoj poljoprivrednog sektora Republike Makedonije. Mlijekarska industrija ima strateški značaj za razvoj privrede Republike Makedonije što ukazuje na veći ekonomski značaj ove industrije. Kada se radi o makedonskom tržištu, treba imati u vidu kako se radi o malom tržištu. Proizvodni i uvozniozvojni kapaciteti su ograničeni i bez mogućnosti utjecaja na tokove svjetske trgovine. Republika Makedonija je neto uvoznik mliječnih proizvoda. Domaća proizvodnja mlijeka u prosjeku zadovoljava 86% domaćih potreba, međutim ostatak se zadovoljava uvozom maslaca sa 38%, raznih sireva sa 18%, mlijeka u prahu (1,5% masnoće) sa 17% i trajnog mlijeka (1-6% masnoće) sa 11% masti. Uvozna struktura ekvivalentna je s nedostatkom i deficitom mlijeka. Glavni dobavljači mlijeka i mliječnih proizvoda u Republici Makedoniji su zemlje članica Europske Unije, Hrvatska, Srbija i Crna Gora. I stanje izvoza mlijeka i mliječnih proizvoda je loše. Mlijeko i mliječni proizvodi imaju vrlo malo učešće u ukupnom izvozu proizvoda Republike Makedonije. Ovo je potvrda da je sudjelovanje mlijeka i mliječnih proizvoda u vanjsko–trgovinskoj razmjeni Republike Makedonije vrlo malo. Glavni uzroci takvog stanja, u uvjetima ekonomskih i zakonskih okvira, su politička nestabilnost, visoki trgovinski deficit i deficit tekućeg računa, potom neodgovarajuće i netransparentno porovođenje zakona i nedostatak aktivne promocije investiranja. Razvoj proizvodnje i prerade mlijeka u najvećoj mjeri ovisi o makroekonomskoj politici države. Proizvođači očekuju da država uvede zakonske i stimulativne mjere u pogledu sređivanja i unapređivanja stanja u ovom sektoru. Na taj način doći će do povećavanja konkurentnosti domaće proizvodnje, otvaranje novih radnih mjesta, smanjenje trgovinskom deficitu itd. I mnoge razvijenije zemlje, sa boljim uvjetima i rentabilnijom stočarskom proizvodnjom štite vlastitu proizvodnju. Na isti se način i u Republici Makedoniji u kojem je proizvodnja mlijeka još je u začetku, moraju se poduzimati odgovarajuće mjere za njezino poboljšanje.

Zaključak

Najveći dio proizvodnje mlijeka u Republici Makedoniji odvija se na individualnim poljoprivrednim gospodarstvima. Otkupi se i preradi više od polovice ukupne proizvodnje mlijeka, a ostatak se troši na gospodarstvima (autokonzum), odnosno prodaje na seljačkim tržnicama kao svježe ili prerađeno. Imajući u vidu značaj mliječarske industrije u razvoju makedonske ekonomije potreban je odgovorniji pristup države prema ovoj djelatnosti, preko odgovarajuće i stimulativne politike potpore i zaštite proizvodnje mlijeka i mliječnih proizvoda Republike Makedonije. Pored zakonodavnih i institucionalnih čimbenika, opće performanse ekonomije su ključne determinante za razvoj mliječarske industrije. Zaživljavanje i otvaranje makedonskog mliječnog sektora predstavlja izazov za opstanak na svim njegovim sastavnicama. Treba nastojati zadržati izvozni potencijal domaćih brendova bijelog ovčijeg sira i ovčijeg vrhnja. Suvremeni principi djelovanja su neophodni i treba ih odmah implementirati.

Literatura

- Državni statistički zavod Republike Makedonije. Statistički izveštaji 2000-2008. godine/www.stat.gov.mk
- Državni statistički zavod Republike Makedonije. Statistički godišnjaci 2006-2008.
- Godišnji zemjodopski izveštaj za 2004 (2005). Ministerstvo za zemjodopsstvo, šumarstvo i vodostopsanstvo na RM. Skopje.
- Godišnji zemjodopski izveštaj za 2005. MZŠV na RM, MAFWE STRUCTURAL AND LEGAL REFORM. An EU funded project managed by the European Agency for Reconstruction.
- Nacionalna strategija za zemjodopsstvo i ruralen razvoj, za periodot 2007-2013 (2007). Ministerstvo za zemjodopsstvo, šumarstvo i vodostopsanstvo. Skopje.
- Petkovska K. (2007). Upravuvanje so instrumentite na marketing miksot vo proizvodstvoto na mleko i mlečni proizvodi. Magisterski trud. Ekonomski institut. Skopje.

Market characteristics and economic importance of production and processing of milk in the Republic of Macedonia

Abstract

Dairy industry is significant agricultural sector in every World economy. Milk and dairy products are the primary structure components in everyday – nutrition of the people and because that development of this sector is necessary. Milk and dairy products is closely linked to the numbers and structure of livestock, which also represent the basic factors for the development of milk production in each country. The largest part of the milk production in the Republic of Macedonia is concentrated in small individual farmers who have poor financial condition and lack of knowledge in the field of contemporary production of milk which, at the end, results with low production and not enough high-quality raw milk. From them 50% are purchased of the total production, and the rest of produced milk is consumed by familiar farms (through the natural consumption of members of household and for nutrition of the animals), or sales at the “village markets”, as fresh or processed. With manufacturing industry, on the market dominate one large capacity for milk processing, some capacities smaller than them and over fifty processors, with many small departments which with their facilities can not meet nor the local markets.

Key words: milk production, milk processing, family farm.